Nr. 20 – December 2021

ARTICULA

Artimagazine voor en van Artileden

Renée Stotijn: *Schreierstoren (1969)*

02 Lustrum KZOD Haarlem

04 Alleskunner Emily Kocken

08 Vier seizoenen in Villa Belmonte

11 Arti WinterSalon

14 Verborgen kunst van Renée Stotijn

18 Het ongrijpbare Heen- en Weerschap

19 Het is gezien: Het hoge woord

20 Carla van Splunteren herdacht

22 Rondom het Rokin: De driehoek

23 Door met Exploded View

Een begrip in het Haarlemse verenigingsleven

KZOD Lustrum

De Haarlemse kunstvereniging Kunst Zij Ons Doel bestaat dit jaar twee eeuwen en viert dat in 2021 tot aan de zomer van 2022 met maar liefst dertien tentoonstellingen en andere activiteiten op verschillende locaties in de stad. De vereniging heeft een expositieruimte en een tekenzaal in De Waag aan het Spaarne in Haarlem.

Tekst Hans Kuiper
Foto's Wim Ruigrok

De afgelopen weken heb ik de ronde gedaan langs de vele locaties die werk van de leden tonen, zoals de vaste tentoonstellingslocatie De Kloostergangen, gelegen bij het Haarlemse stadhuis aan de Grote Markt, het verenigingsgebouw De Waag, ABC Architectuurcentrum Haarlem en Museum Haarlem. Ik heb ook deelgenomen aan de wekelijkse modeltekenavond in een bovenzaal van De Waag, het eeuwenoude gebouw waar KZOD al sinds 1841 vertoeft. Daar maakte ik een aantal tekeningen op de banken waar vele generaties kunstenaars me voorgingen.

Enige tijd daarna ontvangt beeldhouwster en voorzitter Ellen Wolff mij in haar atelier aan huis in Heemstede, nadat zij eerder op bezoek is geweest bij Arti et Amicitiae. Ellen Wolff is de zevenentwintigste voorzitter van KZOD. Haar atelier staat vol met sculpturen, met name koppen, van klei, was en brons van veelal bekende personen uit het (recente) verleden, zoals Hella Haasse, Harry Mulisch, Reinbert de Leeuw, maar ook Catharina 'de tweede', Manet en Willem Alexander (met baard!).

Illustere leden

Ellen vertelt met passie over de vereniging. Er zijn wekelijks meerdere tekenbijeenkomsten en eens per maand op de dinsdag een vaste borrel in café De Uiver bij de Sint-Bavokerk, er worden excursies en uitwisselingen georganiseerd naar de Documenta in Kassel, naar Bad Pyrmont, Gent en Osnabrück, de zusterstad van Haarlem. Niet alleen schilders en beeldhouwers kunnen lid worden, maar ook videokunstenaars, fotografen, schrijvers en componisten. Ieder aspirant-lid moet door een ballotage en 'hangt', net als bij Arti, een periode 'voor'. De vereniging heeft momenteel 104 leden, veelal uit de regio Kennemerland, 'vrienden', enkele commissies en een bestuur.
Voor wie KZOD niet kent: het is een begrip in het verenigingsleven van Haarlem en de vereniging heeft ook een gemeenschappelijke geschiedenis met Arti et Amicitiae. Zo waren illustere Artileden als Breitner, Mauve, Kruyder, Ritsema en (Kees) Verwey ook (een periode) lid van KZOD, vaak waren zij tegelijkertijd actief in beide verenigingen.
Een van de interessante tentoonstellingen om te bezoeken is '200 jaar KZOD' in het Museum Haarlem, die nog loopt tot 29 maart 2022, omdat er werk wordt vertoond van de genoemde leden uit het verleden, zoals Kees Verwey, Ben Kamp, Herman Kruyder, Coby Ritsema en Henri Boot, in combinatie met werk van huidige leden als Anna Fokkema, Miep den Haan, Ellen Wolff zelf en anderen.

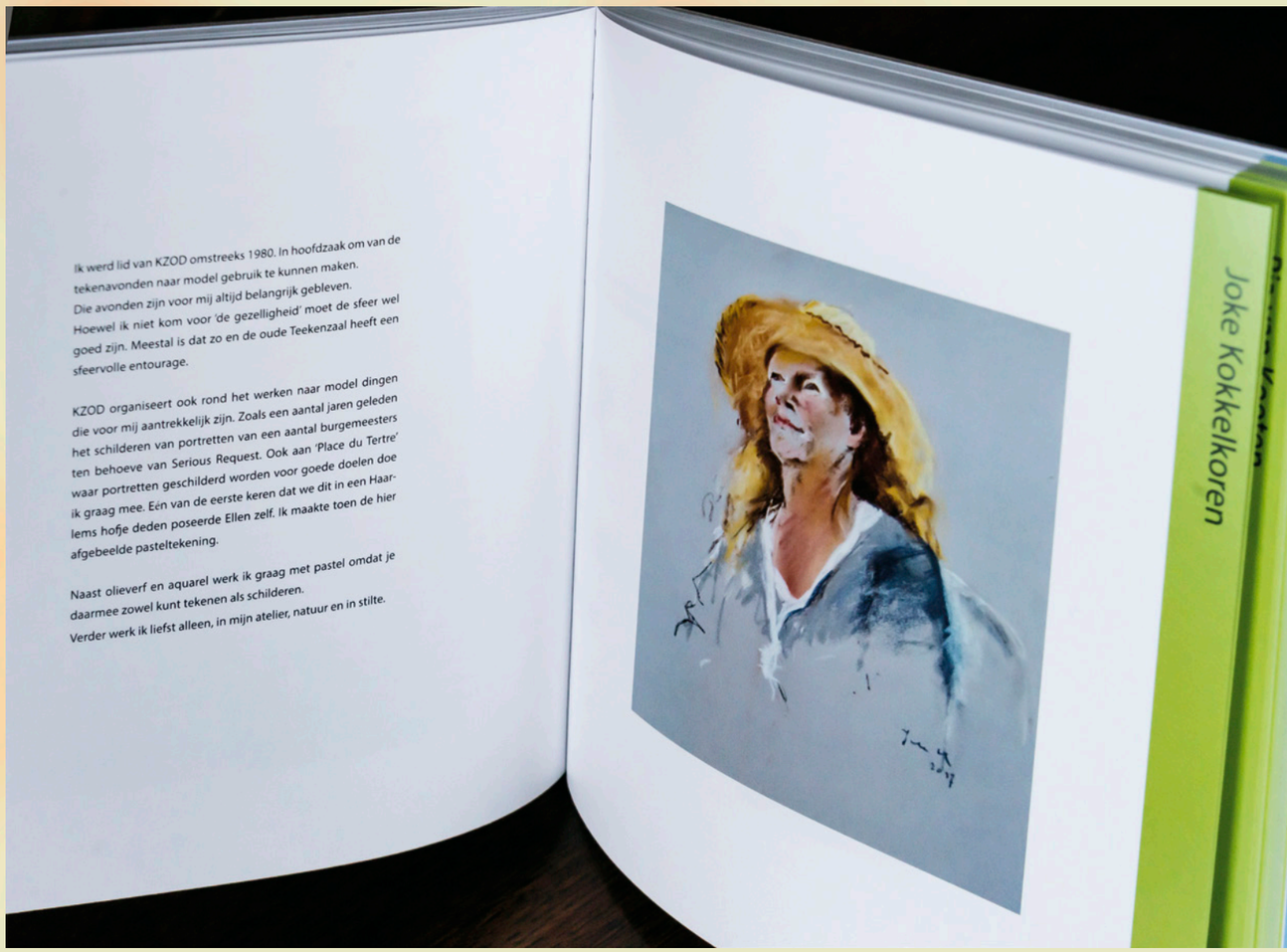

Ellen Wolff geportretteerd door Joke Kokkelkoren.

KZOD-voorzitter Ellen Wolff met het ledenboek.

Volop activiteiten

Naast de vele tentoonstellingen is er ook een boek gepresenteerd met bijdragen van alle leden, die in tekst en beeld antwoord geven op de vraag naar de invloed van de corona-epidemie op hun werk. Een mooi nieuw naslagwerk dat past in de rij publicaties die de vereniging eerder uitbracht. Dit boek is te bestellen via de website. Er staat ook een aantal lezingen gepland.
Plannen voor de toekomst zijn 'verjonging', een eigen sociëteit en de introductie van kunstlievende leden om ook financieel nog wat meer armslag te verkrijgen. Daarnaast wil de voorzitster graag de banden met Arti et Amicitiae (wederom) aanhalen, mogelijk in de vorm van uitwisselingstentoonstellingen en wederzijds bezoek.
Het is echt een aanrader om Haarlem via de KZOD tentoonstellingen op een andere wijze te leren kennen. Op 26 november opent 'Portretten' in De Kloostergangen met 37 deelnemers. Deze tentoonstelling is alleen door de week en overdag te bezoeken, de ingang bevindt zich bij het gemeentehuis net naast de Grote Markt.

KZOD tweehonderd jaar: meer informatie via KZOD.nl
Het gehele interview van Hans Kuiper met Ellen Wolff is te beluisteren via RadioNeverno.blogspot.com

Lalalanding, een roman als een doorgecomponeerd muziekstuk

Emily Kocken van alle markten thuis

Wie schrijfster en conceptueel kunstenaar Emily Kocken, sinds kort lid van Arti's Programma Commissie, wil spreken, wordt gevraagd naar haar atelier te komen in een oud industrieel pand dat ongeveer uitziet op de achterkant van het Olympisch Stadion en op een daaraan belendende reusachtige tramremise. Haar kleine hokje kijkt echter nergens op uit, zelfs niet op de locaties van de talloze haar omringende beeldende kunstenaars.

Tekst Camiel Hamans
Foto's Miriam van Praag

Emily Kocken werkt in een kluizenaarscel. In de hoek een cello en een muziekstandaard, op tafel haar laatste, derde, roman *Lalalanding*, die dit vtoorjaar bij Querido is verschenen. Toch is Emily geenszins een heremiet. Nog maar een paar maanden geleden verscheen er een nummer van *De Gids*, het oudste Nederlandse culturele tijdschrift, dat op haar initiatief geheel aan het werk en de invloed van Joseph Beuys gewijd was.

Ballet

Die cello in de hoek is geen toeval, want in de vroege jaren tachtig studeerde Emily schoolmuziek, cello en compositie aan het conservatorium in Tilburg. Ze geeft nog les aan een enkele celloleerling. De beeldende omgeving is evenmin toeval, want ze is al jarenlang een gekend en door pers en subsidiënten gewaardeerde bedenker en maakster van installaties, fotografe en tekenares. En sinds 2013 is ze ook nog schrijfster, hetgeen haar gesprekspartner de verbaasde verzuchting ontlokt of er misschien een kunstvorm is waar ze niet aan gedaan heeft. Dans of toneel? 'Nee,' zegt ze verontschuldigend glimlachend, 'daar heb ik ook aan gedaan. Als heel klein kind ging ik al op ballet, maar toen ik wat begon te groeien, werd mijn moeder bij de balletjuf geroepen. 'Als Emily professioneel door wil gaan met ballet, dan zal ze op dieet moeten.' Ik was nogal een stevig kind. Tijdens mijn conservatoriumjaren heb ik het dansen weer opgepakt. Je kon op de dansafdeling zo veel lessen volgen als je maar wilde. Ik heb daar mijn hart aan opgehaald.'

Gebed

'Na het conservatorium ben ik aan de VU filosofie gaan studeren. Tijdens de studie heb ik om aan de kost te komen muziek gegeven op verschillende scholen. Een daarvan was het Ignatius College aan de Jan van Eijckstraat, waar ik begonnen ben als invalster, maar waar ik tien jaar gebleven ben. Op het Ignatius kreeg ik veel ruimte om producties te maken, om samen met een collega aan toneelstukken te werken. Of aan locatietheater in de aula, waar we uitgaande van de architectuur van de ruimte skatende jongens heen en weer lieten schieten en waarbij de meisjes als assistent-regisseurs de richting aangaven. Van het een kwam het ander. Een studententoneelvereniging vroeg me om iets samen te doen. Vervolgens heb ik samenwerking gezocht met het toenmalige hotel De Filosoof voor een project Het Gebed. Ik heb een advertentie in *Trouw* gezet, waarin ik vrouwen opriep met interesse voor toneel en spiritualiteit. Het project draaide om de vraag wat bidden is. Ik heb er niet alleen de regie van gedaan, maar er ook de kostuums voor gemaakt. Het werd een vorm van locatietheater. Ik koppelde vrouwen aan heiligen en aan heksen. Drie dagen lang bezetten acteurs en musici een aantal kamers in het hotel. Een gids leidde bezoekers langs de verschillende kamers waar in elke kamer een spirituele solo werd uitgevoerd, begeleid door live muziek. Bij dit project kwam iemand op het idee dat we voor ons plan wel eens subsidie konden aanvragen. Dat hebben we gedaan en gekregen.'

Broodman

'Na tien jaar ben ik gestopt met lesgeven. Ik hield te weinig tijd en energie over voor mijn eigen ideeën en werk. Ik had ondertussen een atelier in Amsterdam-Zuidoost. Vanuit mijn studio zag ik elke zondagmiddag een Hindoestaanse man aan komen fietsen met enorme tassen vol brood. Dat brood strooide hij uit en binnen de kortste keren stond hij in een wolk van vogels. Telkens weer. Toen ik dat een aantal keren gezien had, vroeg ik me af wat er zou gebeuren als ik dat deed. Ik ben naar de supermarkt gegaan en heb gevraagd of ze wisten wie die man was. Ja, natuurlijk, die kenden ze allemaal en in alle supermarkten. 'Dat is de Broodman. Hij fietst de hele Bijlmer rond om oud brood op te halen en aan de vogels te voeren.' Ik heb zijn werkwijze niet gekopieerd. Ik ben Broodmannen gaan bakken. Ik had geen geld voor een grote oven, dus ik werkte met een aantal kleine oventjes. Van kippengaas heb ik een staketsel, een soort skelet gemaakt en dat heb ik volgehangen met brood. Zondagsochtends bij zonsopgang plaatste ik mijn Broodmannen op verschillende plekken. Her en der

hing ik aankondigingen op en er verscheen ook een berichtje in een nieuws- en advertentieblaadje: zo en zo laat zou ik de Broodmannen plaatsen en zoveel uur later zou ik de restanten verwijderen. Daardoor kwamen er mensen op af. Ik heb elke keer foto's gemaakt om te zien of er en hoeveel vogels erop afkwamen. Als je er nu naar kijkt, lijkt het wel of het publiek kwam kijken naar een openbare executie door vogels. Een keer maar heeft de politie me gesommeerd mijn Broodman weg te halen. Aan het eind van het project heb ik op de Dam boterhammen in cirkels neergelegd en gewacht tot de vogels kwamen eten. Van dit project, dat ik in 2009 uitgevoerd heb, is een dik boek gemaakt, *The Breadman Bible*, gedrukt door Rob Stolk in een oplage van tien exemplaren. Voor meer hadden we geen geld. Ik maak trouwens bijna altijd een boek of boekje van een project.'

De Revisor

'Ik zat nog in Zuidoost, toen ik na een bezoek aan Berlijn een tekst over die reis heb geschreven. Die heb ik op een groot paneel laten drukken en opgesteld op een tentoonstelling in Zuidoost, gewoon tussen visueel werk en andere beeldende kunst. Na de expositie heb ik die tekst opnieuw bewerkt en hem vervolgens naar het literaire tijdschrift *De Revisor* gestuurd. Eerst hoorde ik niets, een heel lange tijd niets, maar toen er een nieuwe redactie aantrad, hoorde ik meteen dat ze het verhaal graag wilden hebben. Een vriendin van me was zo enthousiast dat ze mijn tekst liet zien aan Josje Kraamer, redacteur van Uitgeverij Querido. Die is nu nog steeds mijn redacteur. Het verhaal is niet terechtgekomen in mijn eerste roman, maar is wel de aanloop geweest naar *Witte Vlag* (2013). En nu ligt *Lalalanding* in de boekhandel, mijn derde boek. *De Kuur* uit 2017 is zelfs al herdrukt.'

Rodin

Lalalanding is een intrigerend boek. Wie op een Baedeker-wijze delen van Parijs wil leren kennen, kan aan de hand van de roman urenlange wandelingen maken. Emily Kockens research moet maanden gekost hebben – en heeft dat gedurende een maandenlang verblijf ook gedaan, zoals ze bevestigt –, maar die kennis en belezenheid stoort allerminst. De verteller neemt de lezer mee op de ene na de andere wandeling en wijst terloops op wat er te zien is, op een bijzondere bakker, op een kroeg, waar niet echt een verhaal bij hoort, maar die er nu eenmaal is. En ondertussen broeien de gedachten van hoofdpersoon Jean Rodin maar door. De verteller laat vrijwel ongemerkt het een en ander los over de niet verwante beeldhouwer Auguste Rodin, maar ook over het bombardement dat tegen het eind van de Tweede Wereldoorlog plaatsvond op de Renaultfabrieken aan de noordkant van Parijs, waardoor Jeans vader zijn baan verliest. Pa, de steunpilaar van het gezin, krijgt vervolgens een baantje bij het bureau gevonden voorwerpen van de spoorwegen, hetgeen de oude Rodin de mogelijkheid biedt om stiekempjes wat bij te verdienen, iets wat pas veel te laat tot zijn zoon doordringt. Enzovoorts, enzovoorts. De Inconnue de la Seine, het befaamde en beruchte dodenmasker uit de laatste decennia van de negentiende eeuw, en de daarbij behorende drenkelinge duiken op, maar ondertussen speelt Emily Kocken ook een letterspel, enigszins op de wijze van Georges Perec of Raymond Queneau. Een collega van Jean luistert naar de naam André Verité. Als Jean de slot-é van diens achternaam afschraapt, komt André om, hetgeen in Jeans malende geest een gevolg is van zijn radeeract. Schrappen is doden. Opnieuw et cetera, et cetera.

Dwaaltocht

Lalalanding is geen boek dat de auteur in één woedekramp geschreven heeft, het is een geconstrueerd, doorgecomponeerd verhaal, een combinatie van een antropologisch aandoend onderzoek in een Noord-Parijs kleine-arbeidersmilieu, een psychologische dwaaltocht van een jonge arbeider die de fase van het fabulerende kind nog niet te boven is en die de werkelijkheid daardoor mythisch probeert te verklaren, en tegelijk een experiment. Emily Kocken kiest voor een hoogst onorthodoxe verteller: een die de hoofdfiguur steeds met je aanspreekt en hem dus met terugwerkende kracht lijkt te sturen, maar die tegelijk precies weet wat er in het hoofd van de hoofdpersoon omgaat en hem aanwijzingen lijkt te geven, maar die soms zelfs ook tot in het hoofd van de lezer lijkt te kunnen kijken. Daarenboven verloochent Emily Kocken haar beeldende kunstenaarschap geenszins in de ruim 200 pagina's van dit boek: de hoeveelheid betekenisvolle grafische elementen erin overtreft die van de gehele Nederlandse literaire productie van de laatste decennia. Toch is het geen opgave om dit boek te lezen. Absoluut niet, de niet zwaar aangezette plot verbindt alle elementen zodanig dat het een genot is om met *Lalalanding* onder de lamp te zitten.

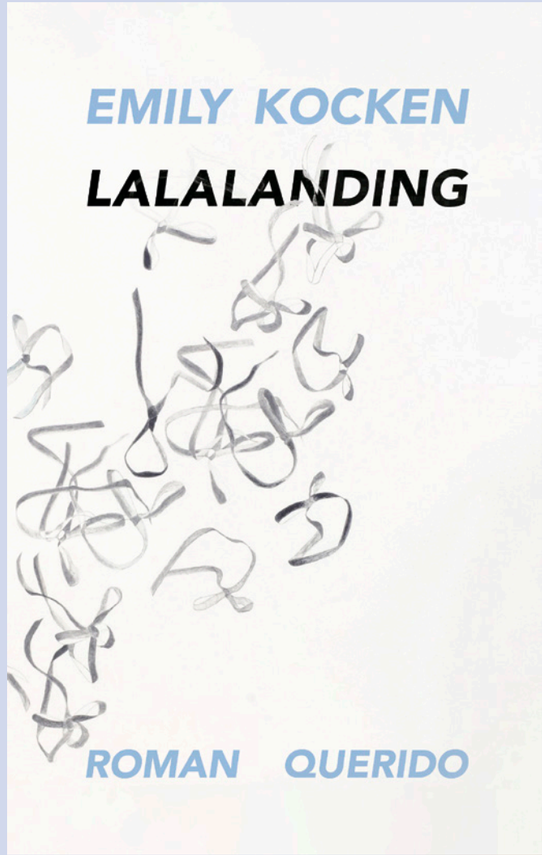

Emily Kocken, *Lalaning*, roman.
Amsterdam, Antwerpen: Querido. ISBN 978 90 214 1448 5, € 20,–

Harald Schole heeft zijn laatste tentoonstelling gemaakt

Villa Belmonte: de inspiratie van het Drentse landschap

Acht jaar geleden werd hem gevraagd of hij tot de verbouwing het werk van Peter van der Heijden wilde doen. Harald Schole zegt daarover nu bij wijze van grap: 'Ik ga weg, nu kunnen ze gaan verbouwen.' De verbouwing – waar acht jaar geleden al sprake van was – is nog steeds aanstaande.

Tekst Tia Lücker
Foto's Josje Crince le Roy

Friso Witteveen

Hij wilde wel, graag zelfs. Hij heeft vele tentoonstellingen gemaakt voor de sociëteit. De laatste, getiteld de Vier Seizoenen, is een expositie van het werk van Artileden die in de Villa Belmonte – eigendom van het Weduwen- en Wezenfonds van Arti et Amicitiae – in Geesbrug (Drenthe) verbleven. Harald heeft in eerdere exposities veel verzamelaars de gelegenheid gegeven om hun verzameling te tonen. De Villa Belmonte heeft die naam, omdat Candida Colaco Belmonte na haar dood een substantiële financiële schenking heeft gedaan aan Stichting Het Fonds voor Weduwen en Wezen van leden-kunstenaars der Maatschappij Arti et Amicitiae (zoals het fonds officieel heet). Candida Colaco Belmonte zat jaren in het bestuur van het Weduwen- en Wezenfonds.
De werken die het resultaat zijn van het verblijf in de Villa Belmonte, blijven tot begin maart hangen. Plannen voor een volgende tentoonstelling zijn er nog niet. 'Bij mijn weten is er nog geen opvolger', aldus Schole.

Fons van Laar, Flower

De breedte

Hij heeft het werk altijd leuk gevonden en vindt dat nog. 'Het gaat erom de breedte van de kunst te laten zien. De rijkdom van de kunst. Je kunt zien dat de omgeving van Villa Belmonte tot heel verschillend werk heeft geleid. Het gaat om kunstenaars die de afgelopen jaren daar zijn geweest en dan hun visie geven op wat ze zien: het Drentse landschap.'
'Het huisje zelf is van alle gemakken voorzien. De omgeving is heel mooi, een wandel- en fietsgebied. Het is heel goed dat mensen daar kunnen zitten voor een schappelijke prijs. Het enige nadeel is dat je afhankelijk bent van eigen vervoer; het is niet zo goed bereikbaar.'

Jan Grotenberg, *Stier*

Harry Heyink

De vraag

Schole: ‘Heb je daar werk gemaakt, ben je geïnspireerd, was de vraag. Het werk is geselecteerd met het team van het Weduwen- en Wezenfonds, bestaande uit Agniet Snoep en Friso Witteveen, en er is een tentoonstelling voor de sociëteit van gemaakt. Het is ook heel mooi om te zien hoe iedereen zich op een heel andere manier heeft laten inspireren door de omgeving. Ik heb altijd wel gedacht: een kunstverzameling moet je wat ruimer opvatten. Het is goed om dat te laten zien van kunstenaars die in Villa Belmontte zijn geweest.’

Weduwen- en Wezenfonds

Schole: ‘Het is ook om het Weduwen- en Wezenfonds wat bekender te maken, dat doet goed werk. Ik zou wel willen dat het iets transparanter zou zijn: hoeveel aanvragen er komen, hoe oud mensen zijn, bijvoorbeeld. Dat komt ook doordat ik weet dat iemand geen geld had en zijn lidmaatschap van Arti opzegde. Ik zou het goed vinden als het Weduwen- en Wezenfonds dat dan als overbrugging zou betalen voor een keer.’
‘Het is heel mooi dat het Weduwen- en Wezenfonds bestaat. Zo’n tentoonstelling draagt er ook aan bij dat iedereen weet dat je naar Villa Belmonte kunt. Er is veel natuur, het is een soort actualiteitswaarde: natuur en milieu. Het is ook te zien hoe de natuur een inspiratiebron is. De leegte kan soms een beklemming zijn. Er zit soms ook een suspense achter, natuur is niet neutraal.’

Toon Kuijpers (boven) en Valentijn van der Heide

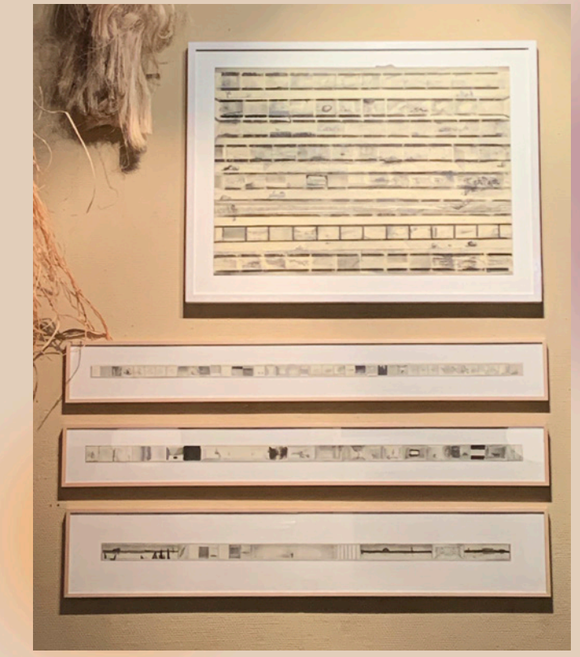

Paul Nassenstein

175 kunstenaars op Salon 2021

Is Arti salonfähig?

tekst Camiel Hamans
foto’s Miriam van Praag

Salon is een woord uit vervlogen tijden, toen er nog theesalons waren, toen deftig bezoek nog ontvangen werd in de salon en Franse lettrés elkaar en bekende roddelaars ontmoetten in literaire salons. De salon is uit de tijd, behalve in Arti en vergelijkbare tentoonstellingsgelegenheden. Daar wordt een traditie voortgezet die uit het Frankrijk van de zeventiende eeuw stamt. Op de Parijse Salon lieten alle grote kunstenaars van hun tijd hun nieuwste werk zien. Je kon er alleen exposeren als een jury voldoende kwaliteit in je schilderij of beeld herkende. Daarom dat er in de negentiende eeuw ook een tegenhanger het licht zag: de Salon des Refusés, de Salon van de Geweigerden. Ook daar kon een kunstenaar echter niet vrijelijk aan deelnemen. Het waren galerieën die daar werken uit hun stal inbrachten. Omdat dit ook nog selectie betekende, kwam naderhand de Salon des Indépendants op, die de leden van de club van onafhankelijke artiesten de mogelijkheid bood om jaarlijks, zonder tussenkomst van wie dan ook, hun tekening, schilderij of beeld te exposeren.

Femmie Duiven, sculptuur velvet *Twilight 2*

Dirk Jan Jager, schildering op papier *Bowie*

George Maas, fotowerk *Jump Arti & Amicitiae*

Christine Bittremieux, schilderij *Orange?*

Miles Phillips, schilderij *Dutch Dropje*

Jacintha Bierens, grafiek *Hekwerk*

Jan Willem Maris, schilderij *Panorama Landschap*

Juan C. Tajes, schilderij *Minotaurus*

Henri Roquas, fotowerk *Zelfportret als zee-egel*

Paul Donker Duyvis, fotoboek en video over zijn ziekte en liefdevolle zorg
Corona Cancer Comfort

Commissie

Covid of niet, Arti organiseert telkenjare een Salon. Beter is eigenlijk te stellen dat de Beoordelingscommissie (BC), die onder leiding staat van Bülent Evren, de expositie organiseert met steun van Marjo Boeijen, de tentoonstellingscoördinator op kantoor. De commissie stelt en hangt ook zelf alle werken op. Bijna een hele week hebben Marjo en de commissie nodig om de kunstwerken in ontvangst te nemen en een juiste plek te geven. Dit jaar hebben 175 Artileden werk ingeleverd, ongeveer evenveel als vorig jaar. 2019 met tegen de 250 inzendingen was een uitschieter. Dat er ondanks alle covidbeperkingen en belemmeringen toch zo veel belangstelling onder de vijfhonderd kunstenaarsleden bestaat, bewijst hoe belangrijk de Salon is. Zelfs leeftijd en daarmee samenhangende mobiliteitsproblemen weerhouden belangstellenden niet. Jan Asjes van Dijk (1933) bracht zijn werk per rolstoel naar het Rokin, Jacques Meijer (1934) met de rollator en Martin uit den Bogaard (1944) bewoog zich voort op stokken. Hij leverde een taart in, goed opgesloten in een glazen bak. De verwachting, en wellicht ook de bedoeling is dat de taart tijdens de Salon langzaam vergaat.

Mardoe Painter, potloodtekening *Echoes of a Possible Past {the Ground Remembers}*

Fredie Beckmans, schilderij *Hete Pepers*

Piet Groenendijk, schilderij *Naakt*

Peter Spaans, fotowerk *Piepschuim*

Mari Hofman, grafiek *Insecten*

Textielkunst

Twee ontwikkelingen trekken de aandacht in het aanbod van dit jaar. Het aantal grote tekeningen en andere werken op papier van fors formaat die zonder lijst aangeboden werden. Een hoek kon gevuld worden met deze tekeningen van onder meer John Klinkenberg, Maartje Jaquet, Irene Kunst, Mardoe Painter en Hans Kuiper. Het andere opmerkelijke is het toenemende aanbod van textiele kunstwerken, zoals tapijten, jacquardweefsels, borduursels en wol- en acrylconstructies. Door de zalen heen treft men textielkunst van onder meer Anke Land, Femmie Duiven, Airco Caravan, Ellen Krol, Marjo Postma, Hendri van der Putten, Greet Weitenberg en Mieke Werners.
Tijdens de opbouw vielen verder de oude bruine schoenen van Bob Bunck op die hij op een bedje van Russische munten aanbiedt, de zestien spuitbuspaneeltjes van Christiaan Heydenrijk en de videopresentatie van Paul Donker Duyvis, waarin hij zijn kankergeschiedenis in beeld brengt.
's Avonds, na sluiting van de zalen, is de expositie ook te zien. Eva Gonggrijp maakt een videocollage die geprojecteerd wordt op de ramen.

Info

Salon 2021 tot 9 januari: Rokin 112, Amsterdam.

Vanuit het verborgene ineens voor het voetlicht

Het geheim van Renée Stotijn

Tekst Camiel Hamans
Foto's Zaphira Bor

Een ouderlijk huis kent vaak geheimen. Hoe goed kinderen ook denken hun vader en moeder te kennen, bij het uitruimen van het huis na de dood van de laatste ouder blijken er toch vaak onvermoede problemen en onderbelichte vreugdes geweest te zijn. Zwarte bladzijden komen boven water en verstopte verlangens. Een weggemoffelde halfzus, een verzwegen faillissement of een gepassioneerde correspondentie met een eerdere verloofde. Maar dat er ineens een verborgen, volwaardige kunstcollectie opduikt, is uitzonderlijk. Al was het maar omdat die niet zo gemakkelijk uit het zicht te houden valt.

Renée Stotijn in 1996
(foto Ed Suister)

Toch is dit precies wat de gezusters Esmee en Zaphira Bor is overkomen. Na het overlijden van hun moeder Renée Stotijn (1940-2020), gewaardeerd Artilid en actief sociëteitsbezoeker, stuitten ze op schilderijen, tekeningen, aquarellen en pastels waarvan ze het bestaan nooit beseft hadden. En toch zijn ze in dit huis opgegroeid. Dat er veel opgeruimd moest worden en dat ze ook onverwachte schatten zouden tegenkomen, realiseerden de dochters zich terdege. Renée woonde immers al sinds 1957 in hetzelfde huis aan de Weesperzijde, aanvankelijk met haar vader, de befaamde hoboist Haakon Stotijn, en haar zusje Marion, naderhand met haar dochters. Met haar partner, violist en concertmeester Dick Bor, onderhield ze een latrelatie. Hij heeft dus nooit echt bij haar gewoond.

Opgeborgen

'Mijn moeder,' vertelt Zaphira, 'is wat je nu een hoarder noemt. Ze gooide niets weg. Overal lagen spullen, over en onder elkaar. Er waren nog enkele begaanbare paadjes tussen opgetaste bergen, maar zelfs de Bechstein-vleugel was onbereikbaar geworden. Van haar eigen werk liet ze nooit iets zien. Het ging in een kast en als die kast vol was, ging die dicht en begon ze aan een volgende kast. Al haar kasten zaten al decennia lang vol en waren gebarricadeerd door nieuwe kasten. Dat we in de gelaagdheid van haar huis dus onverwachte zaken zouden aantreffen, lag voor de hand.'
'We wisten natuurlijk dat mijn moeder schilderde. Overal in huis stonden tasjes van Van der Linde, de winkel voor schilderbenodigdheden, maar Renée werkte, voor zover ik me kan herinneren, heel sporadisch,' vult Esmee aan, die elf jaar ouder is dan haar zusje. 'Ze had perioden dat ze de geest kreeg, maar ineens hield ze er dan weer mee op. Op vakanties, dan werkte ze. Dan kon ze heel bevlogen zijn. Maar even plotseling stopte ze weer, borg alles op en zag je het nooit meer.'
'We hadden alles wel zo'n beetje gehad, dachten we,' vertelt Zaphira. 'We hadden het idee dat we zo goed als klaar waren. In de keuken moesten alleen nog een paar laatste kastjes, maar toen we die openden, bleken het enorme ruimten. En die zaten vol met Renées werk. In dubbele wanden en een verlaagd plafond. Honderden werken lagen daar opgetast. Vanaf de jaren zestig moet ze haar olieverven, tekeningen, aquarellen, alles daarin gestopt hebben.'
'Voor mijn geboorte in 1976 moet ze daar al mee begonnen zijn,' zegt Esmee, 'die dubbele wanden zal ze,

Esmee (links) en Zaphira Bor (foto Wim Ruigrok)

Twee dames en een tasje

Stilleven met theepot en hoedje

vermoed ik, eind jaren zestig aan hebben laten leggen. Ze was panisch dat er iets met haar werk kon gebeuren. Goed opgeborgen in haar eigen huis was het safe. Ik denk dat ze het daarom zo opsloeg.'

Rijksakademie

Renée Stotijns beeldende kunstloopbaan begon vol beloften. Van haar vader kreeg ze op vijfjarige leeftijd een boek over Italiaanse renaissanceschilders. Het intrigeerde haar, ze leerde de namen van al die schilders uit haar hoofd en besloot toen dat ze ook schilder wilde worden. Dat lukte, na de middelbare school werd ze toegelaten tot de Rijksakademie, waar ze les kreeg van grote figuratieve kunstenaars als Otto de Kat, Sierk Schröder en Gé Röling. In hun spoor ging ze verder en ze deed dit met zo veel inzet en talent dat ze tijdens haar studie een eigen 'loge' kreeg, een werkruimte boven in het gebouw aan de Stadhouderskade. Toch koos ze na de akademie niet voor het zelfstandig kunstenaarschap. Eerst bekwaamde ze zich verder in het decorschilderen, vervolgens werkte ze een aantal jaren als restaurateur op het Centraal Laboratorium voor Onderzoek van Voorwerpen van Kunst en Wetenschap in de Gabriël Metsustraat. Daarnaast verzorgde ze museumrondleidingen. 1972 wordt haar annus horribilis. Er werd borstkanker bij Renée ontdekt. De operatie redde wel haar leven, maar niet haar rechterarm. De zenuwen daarin bleken zo geraakt dat ze haar schildersarm lange tijd niet kon gebruiken. Ook later, toen de arm verder herstelde, is het nooit meer zo goed gekomen dat ze voldoende kracht had om met olieverf te schilderen. Na 1972 heeft ze vooral getekend, geaquarelleerd of met pastelkrijt gewerkt.

Een zittende dame

Brein

De nogal voor de hand liggende verklaringen dat Renée haar werk verborg omdat ze als vrouw en moeder geacht werd zich op haar gezin te richten, of omdat vrouwen in de kunst nu toch eenmaal weinig kansen kregen, worden door de dochters niet onderschreven. 'Misschien speelde dat wel mee, maar het kwam eerder voort uit de manier waarop mijn moeders hersens werkten,' legt Zaphira uit. 'Mijn moeder dacht anders dan andere mensen. Ze was heel onpraktisch, ze miste de daadkracht om iets klaar te krijgen, was bang dat haar werk beschadigd zou raken, wantrouwde anderen en liet niet toe dat die iets voor haar organiseerden. En galeries? Die willen een percentage van je. Dat wilde ze niet. Exposeren? Dan moest het werk verzekerd worden, en wel voor heel hoge bedragen. Tja, dan haken belangstellenden af. Toch heeft ze een enkele keer werk tentoongesteld. Op Schiphol, waar prompt een schilderij zoekraakte, op De Kring en in de Spiegelzaal van het Concertgebouw in het kader van de Schertsconcerten die Dick Bor daar samen met Polo de Haas in de Kleine Zaal organiseerde.'
'Onze moeder was een extreem gecompliceerd iemand. Haar brein werkte heel anders. Ze wilde gewoon mooie dingen maken,' verduidelijkt Esmee. 'Ze kwam bijvoorbeeld met plezier op Arti, maar deed niet of nauwelijks mee aan de salons. Ze accepteerde eenvoudigweg dat haar werk niet aansloot bij de richting en mode van die tijd. Terwijl ze wel strijdbaar kon zijn. Als het ging om stadsvernieuwingen die in haar ogen vernielingen waren, voerde ze actie. Ze was gek op Amsterdam en de architectuur in de stad. Het is bijvoorbeeld aan haar te danken dat de Nieuwe Amstelbrug van Berlage behouden bleef en gerestaureerd is. En toen er plannen gelanceerd werden om de woningen aan de Weesperzijde en de Eerste Oosterparkstraat onder de dekmantel van stadsvernieuwing op te offeren, organiseerde ze met succes het verzet in de buurt en schreef ze bezwaarschrift op bezwaarschrift.'

Milaan

Renées liefde voor Amsterdam is terug te vinden in haar werk. Talloze stadsgezichten heeft ze gemaakt, maar ook aquarelleerde ze dorpsimpressies van Durgerdam en Marken. Later, toen ze met de dochters naar Frankrijk op vakantie ging, leidde dit tot sfeertekeningen van het kunstenaarsdomein waar ze verbleven en van de omgeving. Daarnaast bevat de teruggevonden collectie veel stillevens, pastels met antieke poppen uit haar verzameling en portretten, veel uit haar academietijd, maar ook zelfportretten uit de late jaren zeventig en portretten van haar kleinkinderen.
Toen ze de verborgen schat eenmaal ontdekt hadden, was het voor de zusjes Bor evident dat die niet weer opnieuw achter slot en grendel moest verdwijnen. Zaphira maakte foto's van het oeuvre van haar moeder en plaatste dit op Instagram in de hoop dat de wereld het talent van haar moeder zou onderkennen. Dat gebeurde en het kwam uit een volstrekt onverwachte hoek. Een galerie in Milaan, M.A.D.S., reageerde enthousiast en wilde graag vijf van Renées doeken opnemen in een digitale expositie gewijd aan de moederfiguur. 'Dat gaf ons vertrouwen,' sluit Zaphira af. 'Dat iemand die het verhaal niet kent en zover van de Amsterdamse kunstenaarswereld afstaat, de kwaliteit van haar werk zag, bevestigde ons in ons oordeel. Niet omdat wij haar dochters zijn, vinden wij dat haar werk gezien moet worden, maar omdat het de moeite waard is.' Vervolgens kwamen er interviews in vrijwel alle media en afgelopen zomer een overzichtsexpositie in De Beurs van Berlage. Renée Stotijn, die haar werk onder de korenmaat zette, staat nu in de spotlights.

Info

http://reneestotijn.com/
https://www.instagram.com/art_renee_stotijn/
Elke week plaatsen Esmee en Zaphira Bor een nieuw kunstwerk op Instagram.

Voor het blad *Ons Amsterdam* maakte Wim Ruigrok enige tijd geleden een foto van *Prins Hendrikkade*, een aquarel van Renée Stotijn. De vraag kwam vervolgens op waar Renée gestaan moest hebben om dit stadsgezicht zo in beeld te kunnen brengen. Aan de hand van foto's van Wim Ruigrok kon vervolgens worden vastgesteld dat ze vanuit het Havengebouw gekeken en geschilderd heeft.

Wat rijmt er op Drs. P?

Tekst: Bob Polak

Arti kent niet alleen beeldende kunstenaars, maar ook schrijvende kunstenaars. Die laatste(n) komen bij elkaar in de sociëteit. Schrijvers en dichters overleggen er met hun uitgever of ze overleggen er over hun tijdschrift of genootschap. Een opvallend gezelschap is het bestuur van Het Heen- en Weerschap, dat zich wijdt aan het leven en werk van Drs. P, artiestennaam van Heinz Polzer (1919-2015).
Tot het bestuur behoren Vic van de Reijt (1950) en Ivo de Wijs (1945). De eerste wilde mijn 'merendeels gesloten vragen met plezier' beantwoorden. Ivo de Wijs had 'hier helemaal geen zin in', waarna het ineens ook voor Vic van de Reijt 'weinig zin meer [had] om mee te werken'.
Kortom, wij hebben een primeur! Voor het eerst in zijn geschiedenis publiceert *Articula* een interview-zonder antwoorden.

Allereerst: waarom vergaderen jullie in de sociëteit van Arti? Had Drs. P ook maar iets van doen met Arti?
Vic van de Reijt: '…'
Ivo de Wijs: '…'

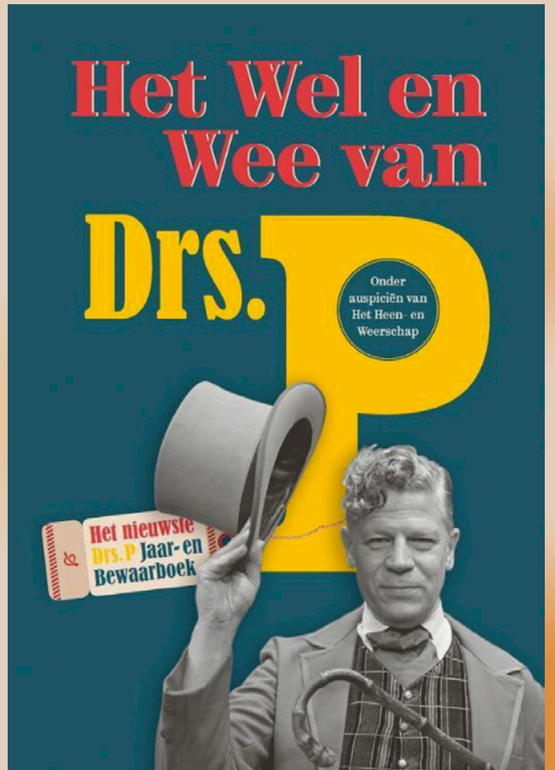

Iedereen kent Drs. P als een oubollige, studentikoze man met een stemmetje. Speelde hij dat typetje of was hij altijd zo?
Vic van de Reijt: '…'
Ivo de Wijs: '…'

Heinz Polzer staat bekend als een taalvirtuoos. Waarom?
Vic van de Reijt: '…'
Ivo de Wijs: '…'

Er zijn nogal wat teksten van Drs. P waarin hij de draak steekt met de dood ('Het trapportaal', 'Dodenrit', 'Veerpont / Heen en Weer'). Waarom vinden jullie dat leuk?
Vic van de Reijt: '…'
Ivo de Wijs: '…'

Wat voor mensen zijn lid van dat schap van jullie?
Vic van de Reijt: '…'
Ivo de Wijs: '…'

In 1971 schreef Heinz Polzer een carnavalslied voor Adèle Bloemendaal. Daarin nam-ie strofen op als: Kedinkedonkedinkedonkeding mijn ome Daan / Kezinkezonkezinkezonkezink er tegenaan / Kewinkewonkewinkewonkewinke op bezoek / Kerinkeronkerinke onderbroek / Kriebeldekrats en: Hippeldepippe / Temitsemotsernitsemotsenlitse carnaval / Tefritsefrotsefritsefrotsefritse raar geval / Teblitseblotseblitseblotse feestneus opgezet / Tekwitsekwotsekwitse in zijn bed / Hallekidee.
En dat werd dan een carnavals-hit. Iedereen denkt dan: Dat is makkelijk geld verdienen, zeg! Dat vinden jullie ongetwijfeld ook?
Vic van de Reijt: '…'
Ivo de Wijs: '…'

Is Drs. P met een andere tekstschrijver te vergelijken, bijvoorbeeld met de negentiende-eeuwse dichters Piet Paaltjens of De Schoolmeester? (Licht s.v.p. je antwoord nader toe).
Vic van de Reijt: '…'
Ivo de Wijs: '…'

Zijn jullie blinde bewonderaars van Drs. P of is er ook enige kritiek op hem te leveren? Zo ja, wat dan allemaal? Meerdere antwoorden mogelijk.
Vic van de Reijt: '…'
Ivo de Wijs: '…'

Voor zover mij bekend vond er nog steeds geen schisma binnen jullie genootschap plaats. Wanneer kunnen we het eerste conflict verwachten?
Vic van de Reijt: '…'
Ivo de Wijs: '…'

HET IS GEZIEN
DOOR FRANS LASÈS

Het hoge woord

Mijn tante Truus – voor niet-familieleden zuster Innocence – viert het jubileum van haar vijftigjarig nonnenbestaan. Het feest wordt op grootse wijze georganiseerd in een klooster te Berkel en Rodenrijs. Mijn ouders behoren tot de genodigden en mogen één kind (van de tien) meenemen. De keuze is op mij gevallen. Hoezo? Waarom hij? Tijdens het feestdiner zal er tussen het voor- en hoofdgerecht gelegenheid zijn voor een luchtig intermezzo. Hiertoe heeft mijn moeder allerhande memorabele gebeurtenissen uit het leven van de jubilaris verzameld. De al dan niet komische wapenfeiten zijn door haar tot een levensschets-op-rijm aan elkaar geregen. Zij zal het epos zelf voordragen. Omdat ik, dertien jaar oud, als het tekentalent van de familie word beschouwd – ja, sorry –, heeft zij ook voor mij een bijdrage bedacht: het live illustreren ervan. Mijn privilege heeft dus een praktische reden. Wanneer de soepborden leeg zijn, plak ik een snor onder mijn neus, zet een artistieke bril op en gooi mijn haar door de war – je bent kunstenaar of niet. Ik stel mij op naast een schildersezel waaraan ik grote vellen papier heb bevestigd. Zodra mijn moeder haar voordracht begint, stort ik mij op de simultaanvertaling ervan naar beeld. In een zelden vertoond hoog tempo vat ik het eerste en alle erop volgende coupletten samen in een situatieschets. Het ene na het andere huzarenstukje tover ik op het papier. Consequent begin ik linksboven, laat in razendsnelle geroutineerde bewegingen de tekening verschijnen, en eindig rechtsonder.

Na ieder couplet begin ik met een nieuw maagdelijk vel. Tijdens het creatieve proces hoor ik Hahaha! en Ooo! en Aaa! Bij afronding van menige illustratie klinkt zelfs applaus. Vooral de snelheid waarmee ik werk, lijkt tot verbazing en enthousiasme te leiden. Wát een talent! Een toekomst als kunstenaar is niets minder dan een vanzelfsprekendheid.
Nu zo'n beetje alle feestgangers ondertussen wel dood zullen zijn, wordt het tijd voor een bekentenis: ik heb de boel besodemieterd, de kluit belazerd. Er was helemaal niets spontaans aan mijn werkwijze. Thuis had ik de situaties in alle rust voorgeschetst en vervolgens in dunne potloodlijntjes op de vellen papier getekend. Voor de aanwezigen-op-afstand volledig onzichtbaar, voor mij precies duidelijk genoeg. Ik hoefde alleen maar met een zwarte viltstift de gebaande potloodwegen te volgen. Alsof ik, bang te zullen falen tijdens de act, mezelf souffleerde. Die improvisatieangst heb ik helaas nooit overwonnen. Maar het live tekenen blijft mij fascineren. Vanonder een bewegende hand een voorstelling te zien verschijnen vind ik een magisch kijkspel. Voor mijn televisieprogramma's lieten zowel Herman Brood als Kamagurka en Gummbah het zomaar gebeuren. Zij illustreerden mijn – door Jan Wolkers voorgelezen – dierenverhalen. Onbevreesd, live en zonder hulplijntjes.

www.franslases.nl

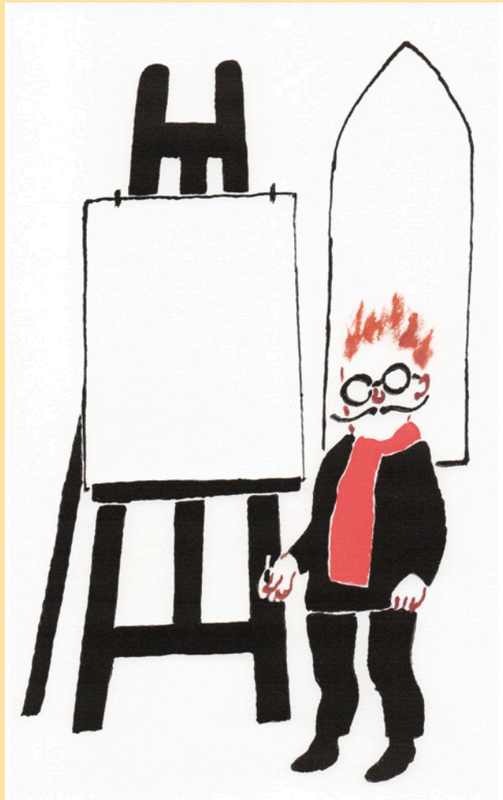

illustratie Peter van Hugten

In memoriam Carla van Splunteren

Scherpe geest met milde blik

Carla van Splunteren, die op 1 maart jongstleden op 81-jarige leeftijd in Amsterdam overleed, was een avontuurlijke en bijzondere vrouw. Als habituée kwam ze vaak alleen naar Arti na afloop van haar werk. Ze nam dan plaats achter de bar en bestelde een groot glas melk. De doses calvados of whisky die volgen zouden, kwamen zo in een gespreid bed, lichtte ze toe. Dat was voldoende receptuur tegen eventuele bijwerkingen.

Tekst David Rijser

IJzersterk was ze, fysiek en psychisch. Het noodlot deed wat het kon, maar persoonlijke tragedies van velerlei aard kregen haar met geen mogelijkheid op de knieën. Die onverzettelijkheid maakte diepe indruk op allen die haar goed kenden, al sprak ze over tegenspoed en noodlot zelf eigenlijk nooit. Maar met alle robuustheid bezat ze van jongs af aan ook een ongewone schoonheid, een sensitief gemoed en een scherpe geest. Een buitengewone vrouw met een hoogst opmerkelijke levensloop.

Problematische omstandigheden

In 1939 in Surabaya geboren uit het huwelijk tussen een energieke Zaanse boerenzoon en een Italiaans-Indische moeder kreeg ze als oudste van vier kinderen al vroeg grote verantwoordelijkheden, toen het gezin onder problematische omstandigheden naar Nederland terugkeerde. Lezen en schrijven had ze in het jappenkamp van haar moeder geleerd. Later kwamen daar de lessen op het onvolprezen Knorringa avondlyceum bij, en de tutorials van familie bij wie ze na repatriëring werd ingekwartierd. Het zorgde voor een leven gewijd aan de letteren, als vertaalster, journalist en redacteur, doorgebracht met een generatie intellectuelen en kunstenaars aan de bars van Arti en de Kring, maar ook aan leestafels en bureaus over de hele wereld.

Carla trouwde eerst met tandarts Marco Bakker, verhuisde uit Nederland naar Curaçao en de romantische beau monde aldaar, waar ze ook haar dochtertje Petra kreeg. Op korte vluchtafstand vandaar hield haar vader in Caracas kantoor onder de prozaïsche naam World Dredging. Vader Co bleef zo dominant aanwezig, licht megalomaan, maar ook dichterlijk en origineel. Carla moest zich tegen die torenende invloed wapenen, maar kreeg er ook veel van mee: de letteren, de kunsten, de kracht, de onverzettelijkheid.
De allesbepalende tragedie van haar leven was de dood van haar dochtertje Petra, dat in 1965 op zesjarige leeftijd verdronk op Curaçao, waar iedereen altijd aan het zwemmen was. Ze werd op een onbewaakt ogenblik meegesleept door het tij.
Carla's grote fysieke schoonheid, zo'n sieraad voor haar omgeving, was haar vaak tot last. Ze was te jong getrouwd. Het huwelijk overleefde de tragedie van het ongeluk met kleine Petra niet. Ze verhuisde naar New York en trouwde met Paul Carter Harrison. Later vertrok ze naar Canada, waar ze samenleefde met Peter Poole op een idyllische boerderij, Nowhereland, waaraan ze de dierbare herinnering altijd mee bleef dragen. Eind jaren zeventig streek ze uiteindelijk weer in Nederland neer, alleen, maar met veel vrienden.

De letteren

Daar volgde een leven van vertalen, redigeren en heel hard werken. Boeken over van alles en nog wat, veel kunstboeken, spelletjes, muziek en ook romans en journalistiek, uit en naar het Engels, Frans, Spaans. Ze deed in die tijd ook de eindredactie van het tijdschrift *Rush*. Naast lange werkdagen en -nachten stond ze altijd voor haar vrienden klaar. En altijd waren daar haar haar élégance, de zorgvuldige keuze van etenswaren en traiteurs, de kwaliteit van de drank en de sigaretten. Maar het meest opmerkelijk was de generositeit, de liefde en zorg voor haar naasten (onder wie mijn moeder, haar tante).
Carla had vele ongewone talenten en vooral die voor humor en voor vriendschap sprongen eruit. De verschrikkingen die ze doorstaan had, hadden haar niet verdoofd of verlamd, zoals zo vaak gebeurt, maar haar een doorleefde empathie en compassie gegeven. Het schrikbeeld van egocentrisme dat ze in haar familie had gezien, leidde bij haar juist tot een scherpe, maar milde kijk op de vele anderen om haar heen. 'Ik moet oppassen dat ik mezelf niet te belangrijk maak', zei ze dan tegen haar hartsvriendin Tieneke.

onverzettelijk...

Het water

Met Tieneke ging ze de afgelopen jaren vaak naar Friesland, waar ze eindeloos zwijgend kon kijken naar de lucht en het water, het wrede water dat haar dochter gestolen had, het onbewogen water dat groter is dan wij. Dat had ze vroeger al met mijn moeder gedeeld, de rijkdom die de contemplatie van het Hollandse water te bieden heeft, grauw en koud, maar lavend. Carla bezat een merkwaardig soort zen, een diepe en indrukwekkende innerlijke berusting; kritisch, maar eerlijk, zelfverzekerd en zich bewust van eigen tekortkomingen, in staat tot grote besparingen en enorme uitgaven, in het leven en in het hart. Dat houdt de herinnering aan haar levend en dierbaar.

opmerkelijke levensloop...

RONDOM HET ROKIN

De driehoek

Het Spui en het Koningsplein vormden tezamen een langgerekte puinhoop. Al maanden werd er gewerkt aan tramrails en plaveisel. Chinezen hadden deze klus met gemak in drie weken geklaard. Die zetten binnen een maand een ziekenhuis neer.
Ter hoogte van de Lutherse Kerk was men doende met een extra moeilijke opdracht: een bocht.
Op het trottoir lagen hamers en houwelen, kniebeschermers, een houten klos waaromheen touw was gewikkeld, schoppen, aanstampers en een vervaarlijke snijmachine om klinkers mee te klieven.
Die bocht vergde van de stratenmakers veel pas- en meetwerk en veel tellen van klinkers, tegels en trottoirbanden. Voor het halveren of vierendelen van de klinkers was waarschijnlijk een vervolgcursus nodig. Hoe dan ook, na veel getel en gereken kwam het zigzag klinkeren in de binnenbocht uiteindelijk toch niet goed uit. Men was aan twee kanten begonnen: vanuit het Koningsplein en vanuit het Spui. Het paste gewoon niet.
Vijf man bogen zich over de kwestie. Drie mannen in blauwe overall, twee met een geel en een in een oranje hesje. De laatste was duidelijk de opperman, de baas, de toezichthouder. Hij rookte er een sigaartje bij en gaf zo nu en dan een aanwijzing.
Tja, wat te doen?
Nu moet zoiets wel vaker voorkomen, maar het groepje mannen had het duidelijk voorzien op de jongste stratenmaker, het ketelbinkie. Die kreeg zo te zien de opdracht om het laatste stukje te dichten. Het ging om een stuk of tien klinkers in de bocht, die niet aansloten. Een legpuzzel van steen.
De jongen herschikte de stenen, maakte er zelfs een paar die er al perfect bij lagen los, maar er gaapte nog altijd een gat. Hij krabde zich op het hoofd en keek vragend naar zijn maten. Het was een soort ontgroening. Een van hen wees op het houweel. Er klonk gegrinnik.
De jongen aarzelde, pakte ten slotte het houweel op en keek rond of er niemand te hulp kon schieten. Maar nee, hij stond er alleen voor. Uiteindelijk zeeg hij op de knieën, hief het werktuig op en sloeg een paar maal op een van de stenen. Die gaf geen krimp. Toen legde hij de steen op een stapeltje tegels en probeerde het nog eens. Weer een klap. Weer mis. De getormenteerde steen sprong op en landde ondersteboven. Zo ging het een tijdje door, maar hoe hard hij ook sloeg, de steen gaf alleen wat scherven prijs.
Ik wilde al doorlopen, gaf de jonge stratenmaker mijn zegen, maar zag dat het groepje zich nu om de hakmachine schaarde. Een van de oudere collega's deed voor hoe je van een baksteen een driehoek kan afsnijden. Nu moest het jongmaatje het uitproberen. De eerste keer zette hij te weinig kracht, de tweede keer sloeg hij er een te kleine punt af en toen hij het voor de derde maal probeerde, viel de hele hakmachine om.
Het gehannes duurde me te lang en ik liep door. De volgende dag was het gat nog altijd niet gedicht. Van de stratenmakers geen spoor. Een week later liep ik er weer en zag dat het bewuste gat nu wel gedicht was, maar provisorisch, met slecht gelukte driehoekige stukjes baksteen. Hadden ze de Chinezen maar ingeschakeld.

Roelof van Gelder

illustratie Peter van Hugten

Eindelijk toch

Krien Clevis geeft niet op

Tekst Camiel Hamans

In maart 2020 presenteerde Articula 16 een artikel over twee tentoonstellingen die dr. Krien Clevis aan het Rokin organiseerde. De ene, Via Appia Revisited, in het Allard Pierson Museum, de andere, Exploded View, in Arti. Kriens visie op de ontwikkelingsgang van de oude Romeinse Via Appia Antica tot het huidige Italiaanse landschapspark is nog net te zien geweest. De tegenhanger in Arti, waarin dertien Nederlandse en internationale kunstenaars hun visie zouden presenteren op het huidige erfgoedlandschap, zoals zich dat toont in het stedelijke Parco Regionale dell'Appia Antica, moest door de covidpandemie geschrapt worden.

Uitstel accepteerden Krien en het VU-heritage-researchinstituut CLUE+, dat het project samen met haar opgezet had; afstel kwam echter nicht im Frage. De twee componenten – de tentoonstelling over de klassieke Romeinse weg en de ander over hoe mensen van nu het erfgoed herbezien, *revisited* is de vakterm – horen onlosmakelijk bij elkaar. De bedoeling is dat de blik van een nieuwe generatie kunstenaars leidt tot een herpositionering, waardoor de plaats en de rol van het erfgoed ter discussie komt om dit vervolgens vitaal aan een volgende generatie te kunnen overdragen. Het zal duidelijk zijn dat deze twee verschillende perspectieven bij elkaar horen als kop en munt. Als alleen de expositie over de wordings-, veranderings- en ontwikkelingsgeschiedenis van de kunstwerken en monumenten aan de Via Appia in het Allard Pierson gerealiseerd kon worden, ontbrak dus de andere, even levensnoodzakelijke helft aan het onderzoeks- en tentoonstellingsproject.

Magazine

Daarom is Krien onvermoeibaar verder gegaan om toch beide kanten aan het Nederlandse publiek te kunnen tonen. IJs en corona dienende opent Exploded View op 21 januari en blijft in de bovenzalen te zien tot 28 februari. Via Appia Revisited kon helaas niet opnieuw in het tentoonstellingsprogramma van overbuur Allard Pierson worden ingepast, maar het Nijmeegse Museum Het Valkhof zal nu tussen 15 januari en 4 april een nieuwe, doorontwikkelde Revisited-tentoonstelling huisvesten in het kader van een groot project over de uiterste Romeinse noordgrens, de Limes. In de afgelopen jaren heeft Krien niet slechts zenuwachtig nagels zitten bijten, maar heeft ze samen met prof. Gert-Jan Burgers, hoogleraar erfgoed, culturele landschappen en stedelijke omgeving aan de VU, een magazine gemaakt waarin de dertien kunstenaars die uitgenodigd waren in 2020 mee te doen aan Exploded View, hun projecten aan de Via Appia presenteren.
Exploded View is meer dan een expositie. Door samenwerking met de academische instituten van zowel UvA als VU wordt het mogelijk om een symposium voor studenten te organiseren over artistiek onderzoek in situ en de tentoonstelling af te sluiten met een wetenschappelijke discussiedag over de waarde van het interdisciplinair onderzoek naar complex gelaagde erfgoedlandschappen, zoals de Via Appia. Verder komen er activiteiten op zaal, kunstenaars zullen 'talks and walks' houden, als covid het toestaat, en het hier afgebeelde magazine zal worden gepresenteerd. Zoals duidelijk zal zijn, moet er bij al deze plannen en voornemens een slag om de arm gehouden worden vanwege de nationale en internationale gezondheidssituatie. Daarom: raadpleeg de website van Arti met het steeds up-to-date gehouden programma.
Hoefden belangstellenden in de oorspronkelijk beoogde opzet slechts het water van het Rokin over te steken om beide facetten van Kriens onderzoek en werk te bezoeken, nu zullen ze iets verder moeten reizen en de Limes moeten oversteken. Gelukkig zijn er crossovers voorzien. Kunstenaars die meedoen aan Exploded View, zullen deelnemen aan de Via Appia Walks van de Nijmeegse expositie.

Krien Clevis
Foto: Caroline Waltman

Exploded View,
Arti et Amicitiae,
van 21 januari tot 28 februari

REVISITED,
Museum Het Valkhof, Nijmegen,
van 15 januari tot 4 april

Articula is een programma- en verenigingsmagazine van Arti van en door leden

COLOFON

Hoofdredactie:
Camiel Hamans
Eindredactie:
Ellis van Midden
Redactie:
Roelof van Gelder, Hans Kuiper, Tia Lücker
Medewerkers aan dit nummer:
Roelof van Gelder, Camiel Hamans, Hans Kuiper, Frans Lasès, Tia Lücker, Bob Polak en David Rijser
Fotografie:
Josje Crince le Roy, Miriam van Praag, Wim Ruigrok en Caroline Waltman
Illustraties:
Peter van Hugten
Vormgeving:
Jochem Oosterhuis, Studio S2B
E-mailadres:
articula@arti.nl